Loek Groot, Het basisinkomen geconfronteerd met gangbare noties van rechtvaardigheid, *Tijdschrift voor Politieke Ekonomie*, 1998, vol. 20, no. 4, 63-82.

Loek Groot
Associate Professor, Dept. Economics of the Public Sector
Utrecht School of Economics
Utrecht University
Email: L.F.M.@uu.nl
Phone: + 31 30 253 9731
Website: www2.econ.uu.nl/users/L.Groot

Zelfs als een substantieel basisinkomen economisch haalbaar zou zijn, dan nog zou het geen serieus alternatief voor de huidige sociale zekerheid zijn als niet een aantal voor de hand liggende morele bezwaren die tegen het basisinkomen worden ingebracht kunnen worden genuanceerd. Het basisinkomen zal in dit artikel achtereenvolgens worden geconfronteerd met zelfredzaamheid, reciprociteit en het neutrale arbeidsethos.

Sinds de jaren '70 is de omvangrijke en vaak langdurige werkloosheid het grootste probleem voor het sociaal-economisch beleid. Werkloosheid en armoede is niet alleen een vloek voor velen van de betrokkenen zelf, maar ook voor de maatschappij als geheel. In de moderne welvaartsstaat heeft de overheid de taak op zich genomen de gevolgen van werkloosheid en armoede te verzachten door onder voorwaarden uitkeringen te verstrekken en voorzover het in haar vermogen ligt werkgelegenheidsbevorderende maatregelen te nemen. De ervaring leert dat het recente sociaal-economisch beleid gericht op reductie van de werkloosheid zich heeft voltrokken binnen de context van het bestaande systeem en gekarakteriseerd kan worden als 'piece-meal social engineering'. Hoewel de verzorgingsstaat door velen wordt beschouwd als een grote verworvenheid is er tevens overeenstemming over een aantal nadelige effecten verbonden met die verzorgingsstaat. Met name het onvermogen om volledige werkgelegenheid te herstellen en de moeilijkheid werkloosheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt te verminderen vanwege de relatief hoge minimumlonen en de armoedeval heeft geleid tot een scala aan maatregelen. Deze variëren van verlaging van het bruto minimumloon, verhoging van arbeidskosten-forfait, 'work- and learnfare' voor werklozen (verschillende projecten van werkervaringsplaatsen en experimenten in het kader van de nieuwe bijstandswet), versoepeling van het ontslagrecht en strengere voorwaarden verbonden aan uitkeringen. Al deze beleidsmaatregelen zijn onvermijdelijk 'piece-meal' want zij nemen de huidige institutionele ordening (inclusief de arrangementen van de verzorgingsstaat) als gegeven.

Hoezeer al deze maatregelen ook van elkaar verschillen, zij laten het *voorwaardelijke* karakter van de sociale zekerheid intact. Bijna alle sociale zekerheidsregelingen zijn op één of andere manier verbonden met arbeid: men is te jong of te oud om te werken (kinderbijslag, pensioenen), onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt (ABW, RWW, AAW, WAO) of men

bereidt zich voor op werk (studiebeurzen). Ook een beleid gericht op het creëren van meer banen, desnoods in gesubsidieerde vorm, of in de vorm van sociale activering waarbij met behoud van uitkering maatschappelijk nuttige diensten worden verricht, beweegt zich binnen de grenzen die een voorwaardelijk stelsel van sociale zekerheid stelt. Hoezeer dit productivisme en dit arbeidsethos in Nederland leeft, mag blijken uit de titels van recente rapporten: 'Activerend arbeidsmarktbeleid' (WRR, 1987), 'Een werkend perspectief' (WRR, 1990), 'Niemand aan de kant' (PvdA, 1992), 'Nederland moet weer aan de slag' (VVD, 1994), 'Werken aan zekerheid' (SER, 1997), 'Van verdelen naar verdienen' (WRR, 1997) en niet te vergeten de (paarse) leuzen "werk boven inkomen" en "werk, werk en nog eens werk".

Er is echter een alternatief voorhanden, dat niet zozeer de zoveelste aanpassing vraagt van het huidige stelsel maar een majeure wijziging van het stelsel zelf met zich mee zou brengen. Dit alternatief, een onvoorwaardelijk stelsel van minimale sociale zekerheid, staat bekend als het basisinkomen (BI). Een volledig BI geeft iedere volwassene het recht op een *onvoorwaardelijk* minimuminkomen (idealiter ter hoogte van om en nabij het huidige sociale minimum, maar het is zeer waarschijnlijk dat een dergelijk hoog, en tevens geïndividualiseerd, basisinkomen op dit moment economisch niet haalbaar is).[1] Dit betekent dus dat het arbeidsverleden, de huidige status op de arbeidsmarkt, de bereidheid om betaald werk te accepteren, de inkomens- en vermogenspositie en de samenlevingsvorm van de ontvanger van het BI er niet toe doen. Het BI wordt `om-niet' en `no questions asked' verstrekt.

Het BI is vooral daarom een controversieel voorstel omdat het de 'ethische kern' raakt van de huidige verzorgingsstaat. Die ethische kern komt tot uitdrukking in de voorwaardelijkheid en de gehanteerde selectiviteit bij het verstrekken van uitkeringen (uitkeringen zijn slechts tijdelijk en alleen voor hen die het echt nodig hebben of zich ervoor hebben verzekerd). Omdat het BI een grote koerswijziging betreft moet niet alleen worden aangetoond dat het economisch haalbaar is, maar het moet ook *moreel* aanvaardbaar zijn, passen in de sociale en culturele dynamiek zoals de overgang van het kostwinnersmodel naar (fiscale) individualisering, nieuwe vormen van flexibele arbeidscontracten accomoderen en aansluiten bij de algemene doelstellingen van sociale zekerheid.

Het voornaamste probleem bij het BI is dat de morele argumenten die voorstanders van het BI naar voren brengen[2] niet lijken te worden gedeeld door de meerderheid van de bevolking. In een recente enquête gehouden door het SCP[3] blijkt dat bijna 60% van de bevolking voorstander is het huidige stelsel te hervormen in de richting van een stelsel van learn- and work-fare, wat juist de link tussen arbeid en inkomen (de reciprociteit) zal versterken. Tweederde van de bevolking is tegen de invoering van een laag BI van f 600 per maand, met name omdat het gedeeltelijk de band tussen arbeid en inkomen ontkoppelt. We moeten ons dan ook de vraag stellen in hoeverre het BI in strijd is met een aantal gangbare noties van rechtvaardigheid die in

[1] In Groot (1997) wordt een mogelijk scenario geschetst voor een geleidelijke, gefaseerde invoering van een niet-geïndividualiseerd basisinkomen dat vertrekt vanuit de huidige arrangementen van de sociale zekerheid.

[2] Zie de Beer (1993), van der Veen en Dick Pels (1995), van der Veen (1991) en van Parijs (1995).

[3] SCP (1996). p. 180 e.v..

het huidige, voorwaardelijke, stelsel wel zijn geïncorporeerd. Het ligt voor de hand dat een substantieel BI de noodzaak tot zelfredzaamheid vermindert, parasitisme mogelijk maakt en in strijd is met de eis 'wie niet werkt, zal niet eten' behorend tot het neutrale arbeidsethos. Dit valt niet te ontkennen, maar het conflict tussen het basisinkomen en deze gangbare noties van rechtvaardigheid kan wel worden genuanceerd. Dit artikel richt zich dan ook met name op de morele aspecten van het BI.

1. Zelfredzaamheid

Het is duidelijk dat het voorstel van het BI op het eerste gezicht in strijd is met de notie van zelfredzaamheid en daarmee verbonden noties zoals individuele verantwoordelijkheid, onafhankelijkheid en zelfstandigheid. De staat neemt met een substantieel BI feitelijk de verantwoordelijkheid op zich dat ieder kan voorzien in de eerste levensbehoeften. Zelfredzaamheid kan worden verstaan als de individuele verantwoordelijkheid in het voorzien van de eigen levensbehoeften. Idealiter zal een sociaal zekerheidsstelsel gebaseerd op zelfredzaamheid de armen helpen zichzelf te helpen en dus proberen hun afhankelijkheid op te heffen. Een BI daarentegen legitimeert deze afhankelijkheid van de staat door het BI als recht toe te kennen. Eén van de oudste bezwaren tegen armenzorg was het gevaar dat armen op deze hulp gingen rekenen[4] en ook nu nog kan men horen dat de sociale zekerheid juist die problemen oproept waarvoor zij was opgezet om deze op te lossen.

Voor ik het BI wil confronteren met de eis van zelfredzaamheid wil ik enkele problemen blootleggen die naar voren komen wanneer die eis daadwerkelijk wordt geïncorporeerd in het sociale beleid. Als armenzorg niet wordt vastgelegd als recht, maar overgelaten wordt aan het particulier initiatief, dan zijn de armen afhankelijk van de giften van particulieren (bijvoorbeeld hun naasten), waardoor zij er niet op kunnen rekenen (de gift kan niet worden afgedwongen). Echter, iemand die hulp behoeft is niet *meer* zelfredzaam wanneer de hulp door een naaste wordt gegeven dan wanneer het door de overheid wordt verstrekt. Als de overheid in haar sociale beleid de voorwaarden aanscherpt waaronder hulp kan worden ontvangen, dan betekent dit dus niet automatisch dat de burgers meer zelfredzaam worden. Stel bijvoorbeeld dat de inkomens- en middelentoets van de bijstand wordt uitgebreid van de kernfamilie (de partner van de bijstandontvanger) tot de uitgebreide familie (ouders, grootouders, broers en zusters en kinderen). Deze maatregel kan dan gepaard gaan met wetgeving waarbij de hulpbehoevende ook inderdaad de financiële hulp van familieleden wettelijk kan afdwingen (zoals bij alimentatie). Het probleem hierbij is dat de hulpbehoevende hierdoor niet in de eigenlijke zin meer zelfredzaam wordt.[5] De

[4] In het verleden werd de armenzorg door sommigen bekritiseerd omdat het een moreel gebrek (luiheid, liederlijkheid, drankzucht, het ongeremd procreëren) zou belonen. Stuurman (1995) ziet de arbeidsplicht en de om-, her- en bijscholingscursussen voor werklozen als het hedendaagse equivalent van de tuchthuizen en 'schools of industry' van voorheen. Het kan echter ook worden opgevat als instrument om oneigenlijk gebruik van uitkeringen tegen te gaan.

[5] "Surely no one is *self*-reliant when he has to rely for support on others, whether they be family, friends, or state officials. The only way to make any sense at all of this otherwise

zelfredzaamheid wordt alleen vergroot als potentieel hulpbehoevenden door dit vooruitzicht er alles aan zullen doen deze situatie te vermijden, terwijl ze er veel minder van weerhouden worden als de hulp van overheidswege wordt verstrekt. Als de strengere voorwaarden voor inkomensbijstand niet gepaard gaan met wetgeving die financiële hulp afdwingbaar maakt, dan wordt een terugkeer bewerkstelligd naar liefdadigheid op basis van vrijwilligheid. In beide gevallen echter blijft de eis van zelfredzaamheid intern contradictorisch: "... self-reliance asks two contradictory things of people: on the one hand, 'prudential regard to their own future'; and on the other, 'effacement of self in response to claims of helpless relatives' (Goodin, 1988, p. 348). Deze contradictie komt met name goed naar voren bij de positie van vrouwen. Men kan zich afvragen of de familie als eerstelijns hulp i.p.v. de overheid niet schadelijk is voor de zelfredzaamheid van vrouwen. Als de overheid haar uitgaven voor gezondheids-, ouderenzorg en kinderopvang terugschroeft dan betekent dit in de praktijk dat overwegend vrouwen deze taken zullen overnemen. Maar zij kunnen dat in veel gevallen alleen doen door hun eigen baan tijdelijk op te geven of door part-time te werken. Hun economische onafhankelijkheid zelf komt daarmee in gevaar. Kortom, het terugbrengen van de afhankelijkheid van de staat zal vaak de afhankelijkheid van anderen verhogen en het is dan alleen een kwestie van wie men afhankelijk wordt. Maar afhankelijkheid van de staat, als recht vastgelegd in sociale wetgeving, heeft het voordeel boven liefdadigheid dat het kan worden afgedwongen.

Na deze problematische kant binnen de notie van zelfredzaamheid kunnen we ons afvragen waarom deze notie niettemin zo een grote rol speelt.[6] Goodin stelt dat afhankelijkheid moreel verwerpelijk is als zij redelijkerwijs had kunnen worden voorkomen.[7] Als tegenstanders van het BI beweren dat een BI meer in strijd is met zelfredzaamheid dan het huidige stelsel, dan bedoelen ze dus dat meer mensen *moedwillig* verkiezen voor hun levensonderhoud afhankelijk te worden van de staat. Deze bewering is louter empirisch en op zijn minst twijfelachtig. Aan de ene kant is het waar dat bij een BI iedereen kan vertrouwen op een permanente stroom van inkomsten. Aan de andere kant, door het wegnemen van de armoedeval en door het mogelijk maken van het creëren van banen onder de huidige bruto minimumlonen zullen degenen aan de onderkant van de arbeidsmarkt zowel meer prikkels als meer kansen hebben tot betaald werk.[8] Kortom, hoewel

---

perplexing notion is to understand that, for purposes of this argument, the boundaries of the 'self' have been extended to include one's household (or extended family, or social network) as a whole. Whatever its political appeal, such an expanded notion of the self is philosophically preposterous" (Goodin, 1988, p. 343).

[6] Zie bijvoorbeeld het herhaaldelijk voorkomen van de notie van zelfredzaamheid in het VVD-geschrift 'Tussen vrijblijvendheid en paternalisme' (1995).

[7] "Self-reliance is valued most highly as a character trait... This emphasis on character is also betrayed by our choice of *which* dependencies we find offensive. 'When we think of... dependency..., we neglect the student preparing for a socially useful occupation, the mother caring for children, the aged who have earned retirement, the workers who are forced out of the labor force by technological change... [Instead] our attention is rigidly fixed on those who should be working and are not,' and whose dependency therefore would seem or betray a flaw in character" (Rein, geciteerd door Goodin (1988), p. 354).

[8] De twee voornaamste factoren waardoor een BI-stelsel de (onvrijwillige) werkloosheid

een BI een institutionele verankering van afhankelijkheid van de staat is voor degenen die meer van de staat ontvangen in de vorm van een BI dan zij in de vorm van belastingen, is het tevens voor degenen voor wie zelfredzaamheid een probleem vormt gemakkelijker om werk te vinden en zo hun afhankelijkheid te verminderen. Dit komt niet alleen door het verdwijnen van de armoedeval en het afschaffen van minimumlonen, maar ook omdat de invoering van een BI waarschijnlijk gepaard gaat met een afname van het aantal uren per werkende, maar met een toename van het aanbod in personen. Met name degenen met een relatief laag inkomen zullen wellicht hun werkweek verkorten, maar dit wordt deels gecompenseerd door een hogere arbeids-participatie van degenen die nu onvrijwillig werkloos zijn vanwege de relatief hoge bruto minimumlonen. Het werk wordt dus over meer personen gespreid.[9]

Het bovenstaande kan meer inzichtelijk worden gemaakt met onderstaand schema, waarin de beroepsbevolking is verdeeld in vier categorieën al naar gelang ze wel of niet werken en of dit vrijwillig is of niet.[10]

---

kan verminderen is de afwezigheid van zowel minimumloon-wetgeving als de armoede-val. Door het BI wordt de positie van de werknemers tegenover potentiële werkgevers versterkt, waardoor er geen noodzaak meer is werknemers te beschermen door middel van minimum-lonen. Daardoor kunnen laag-productieve werknemers weer aan de slag tegen uurlonen die onder de huidige bruto minimum-uurlonen liggen. Het netto arbeidsinkomen dat zij daarmee genereren komt bovenop het BI dat niet wordt gekort.

[9] Zie de Beer (1995).

[10] Een soortgelijk schema hanteert Hamminga (1983, 1995).

Schema 1: Indeling van de arbeidsgeschikte beroepsbevolking naar arbeidsmarkt-status en motivatie.

beroepsbevolking	**vrijwillig**	**onvrijwillig**
werkend	A	B
werkloos	C	D

Naar verwachting zal onder een BI-stelsel groep B zich deels voegen bij groep C, maar daar staat tegenover dat groep D voor een deel terecht komt bij groep A. In plaats van het streven naar volledige tewerkstelling[11] zoals onder het huidige regime het geval is (met idealiter geen mensen in C en D), zal er onder het BI een streven zijn naar *vrijwillige* werkgelegenheid *en* werkloosheid (met alleen mensen in A en C). Het BI zal de zelfredzaamheid verminderen als groep A onder het BI kleiner is dan de groepen A en B tezamen onder het huidige stelsel. Het zal naast de omvang van de potentiële werkgelegenheid onder het BI met name afhangen van de grootte van de groepen B en D. Als groep B vele malen groter is dan groep D, dan moeten we het ergste vrezen voor de haalbaarheid van een substantieel BI. Dit is echter nogal een pessimistische inschatting van het arbeidsethos in dit calvinistische land.

De empirische kant van de relatie zelfredzaamheid en BI hangt dus om de vraag hoeveel mensen doelbewust en moedwillig verkiezen alleen van het BI te leven en de mogelijkheid om betaald werk te verrichten, additioneel inkomen te verwerven en hun talenten via betaalde arbeid aan te wenden, niet willen benutten. In ieder geval zal deze groep kleiner zijn hoe lager het BI. Deze keuze hangt namelijk af van de combinatie van potentiële verdiencapaciteit en de relatieve voorkeur voor arbeid of vrije tijd. Voor iemand met een hoge verdiencapaciteit is de keuze om niet te werken duur. Een BI pakt het meest gunstig uit voor de minstbedeelden, want het BI maakt het hun mogelijk het weinige arbeidsinkomen te verdienen naar hun mogelijkheden en zo zelfredzaam te worden als mogelijk is. Voor de werklozen van nu zal het makkelijker worden een baan te vinden tegen een laag uurloon, niet alleen omdat de beschikbaarheid van banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt door afschaffing van het minimumloon dan groter is, maar ook omdat de groepen uit de lage en midden inkomens hun arbeidsuren zullen verminderen.[12] Voor hen die voor kinderen of familie willen zorgen wordt het aantrekkelijk en eenvoudiger om (tijdelijk) af te zien van betaald werk, maar dit kan natuurlijk niet worden bestempeld als een moreel verwerpelijk parasitisme op de grotere mate van zelfredzaamheid bij anderen.

[11] Opgemerkt dient te worden dat de rentenier en de partner van de chirurg niet tot het verrichten van betaalde arbeid worden verplicht.

[12] De inzet van overheidsgelden om laagproductieve en onvrijwillig werklozen aan betaalde arbeid te helpen kan eveneens worden verminderd. Immers, met een BI achter de hand kan een onvrijwillig werkloze zich bij wijze van spreken gratis op de arbeidsmarkt aanbieden. Alleen voor degenen met een negatieve verdiencapaciteit blijft het probleem van onwrijwillige werkloosheid bestaan.

Samengevoegd betekent dit dat het met het conflict tussen BI en zelfredzaamheid nog wel meevalt. Dat sommigen met een hoog of gemiddeld inkomen hun arbeidsuren iets terugschroeven is niet hetzelfde als dat zij hun mate van zelfredzaamheid verminderen, zeker zolang ze meer belasting betalen dan BI ontvangen. Zij prefereren alleen iets meer vrije tijd dan nu het geval is omdat zij nu gemakkelijker aan deze wens kunnen voldoen. Parasitisme in *ruime zin* zou zich kunnen voordoen bij hen met een lage verdiencapaciteit en een hoge voorkeur voor vrije tijd of onbetaalde arbeid. Deze groep bestaat voornamelijk uit vrouwen die huishoudelijke arbeid verrichten. Parasitisme in eigenlijke of *enge zin* is beperkt tot die groep die doelbewust kiest voor het niet verrichten van arbeid uit luiheid. Dit laatste fenomeen is indicatief voor het morele aspect.

Het bovenstaande laat zien dat de aard van de sociale zekerheid die geboden wordt van invloed is op de mate waarin mensen zelfredzaam kunnen zijn. Tegenstanders van het BI beweren dat de mate van zelfredzaamheid het grootst is als de nadelige inkomensgevolgen van het niet-zelfredzaam zijn zo groot mogelijk worden gemaakt.[13] Echter, in Nederland is er geen brede steun voor een verlaging van het sociale minimum: uit het SCP-onderzoek (1996) blijkt dat de meerderheid van de bevolking voorstander is van een relatief hoog sociaal minimum. De relevante keuze is dus tussen de huidige welvaartsstaat, het ministelsel (een residueel georiënteerde welvaartsstaat), een BI of een workfare-loonsubsidie regime. Het is duidelijk dat de laatsten meer dan de eerste twee in lijn zijn met het ideaal van zelfredzaamheid in de mate waarin mensen in staat zijn of worden geholpen zichzelf er bovenop te helpen (de eerste twee beperken zich tot het aanvullen van het inkomen tot het sociaal minimum).[14] De cruciale test is dus tussen het BI en een workfare-loonsubsidie regime. Beide regimes hebben als voordeel dat zij niet alleen armoede verhelpen maar ook de werkloosheid kunnen verminderen. Bij workfare worden uitkeringen afhankelijk gemaakt van de plicht onbetaalde, maar maatschappelijk nuttige diensten te verlenen. Het toewijzen van sociale dienstverlening aan werklozen geeft overheidsambtenaren en organisaties die aanvragen voor subsidies kunnen indienen veel discretie in het bepalen van wat maatschappelijk zinvol of nuttig is, terwijl dit bij een BI door de krachten op de (culturele) marktplaats wordt bepaald. Dit is iets wat zeker libertaire denkers moet aanspreken.[15] Er is tevens een serieus gevaar voor verdringing van bestaande arbeid (b_voorbeeld in de gezondheids- en ouderenzorg en op scholen). Belangrijker nog is dat dit beleid niet zozeer direct de zelfredzaamheid verhoogt (het gaat immers om *gesubsidieerde* banen), hoogstens op termijn als er een doorstroom is naar reguliere arbeid. Het is meer een manier om te voorkomen dat gezonde mensen een uitkering ontvangen zonder hier iets tegenover te stellen. Bij loonsubsidies gaat het vooral om het verstrekken van subsidies aan werkgevers als zij langdurig werklozen in dienst nemen.[16]

---

[13] Dit verklaart waarom er niettemin ook onder aanhangers van het idee van zelfredzaamheid steun is voor het idee van een BI, maar dan op een laag niveau. Zie bijvoorbeeld de bespreking van een laag algemeen BI door Jansweijer (1997, p. 15): "Een laag algemeen basisinkomen wil de band tussen arbeid en inkomen juist strakker aantrekken, doordat het de bestaande sociale zekerheid op een veel lager niveau vervangt... Verondersteld wordt dat de gegarandeerde basis voldoende is om vrijwel iedereen in staat te stellen het ontbrekende inkomenstraject tot een aanvaardbaar sociaal minimum op eigen kracht te overbruggen. Het mensbeeld is derhalve dat van zelfredzame individuen, die slechts een minimale overheidssteun nodig hebben en die via financiële prikkels moeten en kunnen worden aangespoord tot werk: de rat-race van de neoklassieke economische visie."

[14] Bovendien, hoe succesvoller de eerste twee zijn in het garanderen van hogere minimuminkomens en het beschermen van werknemers door hoge minimumlonen, hoe hoger de on- en vrijwillige werkloosheid en hoe groter de armoedeval wat de prikkel tot zelfredzaamheid vermindert.

[15] Een bijkomend probleem is dat als de overheid gaat fungeren als 'employer of last resort' dit nogal wat vraagt van de overheid, wat kan leiden tot 'big government' waar neo-liberalen doorgaans tegen zijn.

[16] Bijvoorbeeld zoals in het veelbesproken 'voucher'-voorstel van Snower (1994). Langdurig werklozen kunnen in dit voorstel een deel van hun werkloosheids- of bijstandsuitkering omzetten in een loonsubsidie, waarvan de hoogte afhankelijk is van de duur van de

Loonsubsidies in de marktsector voor langdurig werklozen is wellicht efficiënter en een meer directe weg dan gedwongen maatschappelijke dienstverlening met behoud van uitkering om de zelfredzaamheid te verhogen, maar ook hier kleven zwaarwegende nadelen aan. Het gevaar van het verdringen van reguliere banen is hier groter dan bij de banencreatie bij de overheid. Problematischer is nog dat de kwintessens van betaalde arbeid, de sociale erkenning en de macht die men hiermee verkrijgt,[17] door een loonsubsidie wordt ontkracht. De subsidie weerspiegelt precies de mate waarin de geldelijke waarde van gesubsidieerde activiteiten achterblijft bij de kosten.[18]

Hoe staat het met het BI in dit geval? Bij een BI worden al diegenen impliciet gesubsidieerd die meer ontvangen dan ze aan belasting afdragen. Kunnen we hieruit concluderen dat hun activiteiten, bijvoorbeeld laagbetaalde arbeid, in dezelfde mate onderhevig zijn aan verlies van erkenning en nuttigheid? Het antwoord is gedeeltelijk ontkennend omdat allen dezelfde keuzevrijheid hebben het BI te gebruiken op de manier die hun goeddunkt. Het cruciale verschil is dat loonsubsidies exclusief gericht zijn op hen die zich in het verleden inadequaat hebben getoond om werk tegen de heersende marktcondities te vinden terwijl het BI aan allen wordt gegeven ongeacht de mate van succes in de sfeer van betaalde arbeid, nu of in het verleden. Onverlet blijft dat iedereen die minder betaalt dan aan BI wordt ontvangen impliciet door anderen wordt gesubsidieerd. Het is dan ook niet denkbeeldig dat met een substantieel BI er een sterke proliferatie zal plaatsvinden van activiteiten die niet of nauwelijks door de markt worden beloond, maar die wel maatschappelijk nuttig kunnen zijn.

---

werkloosheid.

[17] "Firstly, having a paid job constitutes a social recognition of one's usefulness, of one's worth. It shows that society cares for what the individual has to offer, for otherwise it would not pay for what he does... Secondly, a paid job also bestows upon its incumbent some power over his employer and over society at large. The very fact that someone is willing to pay for his work shows that what he produces is worth something to others, and hence that refusing to produce it is a cost to society." (van Parijs, 1987, p. 2).

[18] Zie ook Plant (1993, p. 46): "It is argued that self-respect comes from getting a job and sticking with it. However, if a job is created by government or a government-funded agency for an unemployed person, is this likely to create a sense of personal satisfaction and self-respect for that person? It strikes me that there is all the difference in the world between arguing that self-respect comes from getting a job in the labour market and having a government-funded job created for you... it is transferring dependency from the Department of Social Security to the Department of Employment".

2. Reciprociteit

Niettemin kunnen tegenstanders van het BI opwerpen dat het aanleiding zal geven tot inactiviteit en parasitisme.[19] Met het BI is er geen garantie dat zij die er voor kiezen om geen betaalde baan te verrichten, hun tijd zullen besteden aan vrijwilligerswerk, zorg voor familieleden of andere maatschappelijk nuttige activiteiten. Het is zeker dat zij beslag leggen op schaarse goederen zonder dat zij er iets voor terug doen. Het principe van wederkerigheid of reciprociteit wordt immers met een BI losgelaten. Bij een voorwaardelijk stelsel heeft de overheid altijd de mogelijkheid het recht op een uitkering te koppelen aan plichten (de sollicitatie-plicht, de plicht passend aangeboden werk te accepteren), die eventueel kunnen worden aangescherpt zoals in een systeem van `work- and learnfare'. Vanwege de onvoorwaardelijkheid van een BI kan de overheid nu echter niets doen tegenover hen die parasitaire ledigheid verkiezen. De parasiet kan niet zeggen dat aan anderen deze keuze ook open staat, want het gaat juist om de morele aanvaardbaarheid van die keuzemogelijkheid.

De strategie die voorstanders van het BI volgen is dat zij pogen aan te tonen dat de reciprociteits-eis moet wijken voor andere principes van rechtvaardigheid (bijvoorbeeld compenserende rechtvaardigheid, zie sectie 4). Van der Veen (1991) en Van Parijs (1995, 1995a) gaan ervan uit dat de eis van reciprociteit pas kan worden gesteld *nadat* alle individuen in rechtvaardige uitgangsposities verkeren, waarvoor juist een BI is vereist. Reciprociteit is dan opgeheven tot aan het minimum-niveau, maar blijft gehandhaafd voor het bovenminimale deel van het inkomensgebouw en natuurlijk ook in het gewone menselijke verkeer. De rechtvaardiging van het BI bij Van Parijs komt kortgezegd hierop neer, dat het basisinkomen "... de uitdrukking [is] van het streven om ieder individu een gelijk aandeel te verschaffen in het gemeenschappelijke erfgoed in de breedste zin, dat wil zeggen in de 'externe hulpbronnen' van natuurlijke grondstoffen en land, nagelaten vermogens, verbruik van schaarse milieufactoren, en beslag op schaarse arbeidsplaatsen" (Van Parijs, 1995a, p. 42).[20]

Het parasitisme-bezwaar is mijn inziens onweerlegbaar, maar de echt interessante vraag is of velen zullen verkiezen voor korte of lange tijd in volstrekte ledigheid door te brengen? Het antwoord op die vraag kan niet anders dan speculatief van aard zijn, wat naar voren komt in het volgende, speculatieve, gedachtenexperiment.

---

[19] Zie bijv. Elster (1986, p. 719): "Most workers would, correctly in my opinion, see the proposal as a recipe for the exploitation of the industrious by the lazy."

[20] Het BI is dan de uitdrukking van de rijkdom die ons 'om niet' ter beschikking wordt gesteld. Tegenstanders van het BI stellen echter dat de waarde van die goederen juist afhankelijk is van de arbeidsinzet van werkenden. Dus om aanspraak te kunnen maken op een deel van die rijkdom, moet men ook een aandeel leveren om die rijkdom in stand te houden, waardoor de reciprociteits-eis onverkort wordt gehandhaafd.

Stel dat u een baan wordt aangeboden met een loon gelijk aan het toekomstige BI, met volledige vrijheid om te bepalen wat u zult doen, onder twee voorwaarden. U zit voor een langere tijd aan de baan vast en u mag het produkt van uw arbeid niet aan anderen verkopen of weggeven. Dit betekent dat alles wat u produceert enkel een consumptiewaarde voor u heeft, zonder enige waarde voor anderen. Vanuit maatschappelijk oogpunt zijn uw activiteiten zinloos. U zult nooit enige erkenning ontvangen voor wat u doet, en waarschijnlijk afkeuring voor het accepteren van de baan. Ik beweer dat niemand met gezond verstand dit aanbod zal accepteren, tenzij deze persoon in bittere armoede leeft. De last van armoede kan zodanig zijn dat de persoon het aanbod accepteert ondanks de voorwaarden. Echter in een economie waarin een BI economisch haalbaar is, is er geen bittere armoede en bijna iedereen zal dus kiezen voor activiteiten die enig effect resorteren op de buitenwereld. Dezelfde redenering is van toepassing als we ons een `pleasure machine' voorstellen die al onze wensen in vervulling laat gaan,[21] echter met dit verschil dat we ons slechts verbeelden dat dit in werkelijkheid het geval is. Iemand die wenst schrijver te zijn zal door zich aan te sluiten op de 'pleasure machine' ook inderdaad denken een succesvol schrijver te zijn, maar in werkelijkheid is dit niet het geval. De machine werkt als een soort drug. Het maakt gelukkig, maar dit geluk is niet echt maar slechts verbeelding. Ook hier kunnen we de vraag stellen of iemand met gezond verstand zich op de machine laat aansluiten. De machine biedt net zoals de baan slechts plezier en consumptiemogelijkheden. De activiteiten die men verricht in de baan of onder invloed van de machine hebben geen enkel effect op de buitenwereld. De angst voor massale ledigheid staat op gelijke voet met de angst dat velen niet voor zinvolle activiteiten kiezen vanwege hun voorkeur voor een hedonistische levensstijl. Zij sluiten zich zogezegd aan op de 'pleasure machine' van een BI, vanwege de consumptiemogelijkheden die het hun verstrekt. Natuurlijk kunnen we niet uitsluiten dat sommige mensen een dergelijke conceptie van het goede leven kiezen, maar het is de vraag of een groot deel van de bevolking dit voor een langere tijd zal doen.[22]

De echte angst bij het ontbreken van reciprociteit of wederkerigheid bij een BI is dan ook niet zozeer massale inactiviteit, maar (via de markt of de overheid) ongecontroleerde activiteiten. Als het BI economisch haalbaar is, dan betekent het vasthouden aan de reciprociteits-eis dat men een economisch niet-noodzakelijke dwang tot betaalde arbeid wil handhaven.

---

[21] Het idee is van Nozick (1974, p. 42-45).

[22] Zie ook Levine (1995, p. 265): "I believe that most genuinely autonomous agents would find productive activity (pursued in or out of the monetized economy) an intrinsic part of their conceptions of the good, and because under real world conditions productive activity is generally attached to paying jobs, I am not worried that, in a genuinely free society, many people would choose unemployment or significant underemployment regardless of how a right not to work is implemented. I therefore doubt that a right not to work will prove unacceptably costly".

3. Het basisinkomen en het arbeidsethos

Veel rapporten van de overheid en van politieke partijen ademen de geest van het arbeidsethos. Dit is niet verwonderlijk, want de plicht tot arbeid is één van de hoekstenen van het huidige stelsel. Voordat het BI geconfronteerd wordt met dit arbeidsethos wil ik de achterliggende gedachte van het arbeidsethos naar voren brengen.

Voorstanders van het arbeidsethos kunnen ofwel een *perfectionistische* ofwel een *neutrale* ethos aanhangen.[23] De perfectionistische visie bevat vier elementen, zoals aangegeven in onderstaand schema.

Schema 2: Het perfectionistische arbeidsethos

	werknemer	**maatschappij**
intrinsiek	persoonlijke ontwikkeling, sociale contacten	participatie, integratie
instrumenteel	geldelijke beloning	bijdrage aan het BNP

In het bovenstaande schema is aangegeven dat arbeid voor de werknemer en voor de maatschappij als geheel zowel intrinsieke als instrumentele waarde heeft. In de perfectionistische visie heeft arbeid een intrinsieke waarde voor de werknemer omdat het wordt gezien als de belangrijkste weg tot persoonlijke ontwikkeling en verantwoordelijkheid, het ontwikkelen van vaardigheden, de structurering van de tijd, sociale contacten, zelfrespect etc. De intrinsieke waarde voor de maatschappij bestaat hierin dat arbeid een belangrijk mechanisme is voor daadwerkelijke participatie en integratie (bijvoorbeeld de integratie van allochtonen door arbeidsdeelname). Daarnaast heeft betaalde arbeid een instrumentele waarde in de vorm van het loon dat de werknemer ontvangt en de bijdrage die wordt geleverd aan de totale economische produktie. Het probleem met de perfectionistische visie op arbeid is dat zelfs wanneer we deze eigenschappen onderschrijven dit op zich niet voldoende reden vormt voor de overheid om burgers tot betaalde arbeid te dwingen. Het hebben van kinderen bijvoorbeeld kan ook sociale contacten opleveren, de tijd structureren, zelfrespect en verantwoordelijkheid geven, maar dit is niet voldoende reden alle mensen te dwingen kinderen te nemen. Bovendien, zijn aanhangers van het perfectionistische arbeidsethos niet verplicht (op straffe van inconsistentie) voorstander te zijn van betaalde arbeid voor vrouwen (emancipatie) of op zijn minst voor grootschalige collectieve arbeidsduur-verkorting om betaalde arbeid beschikbaar te maken voor iedereen? Samenvattend, de perfectionistische visie die tot uitdrukking komt in slogans als `arbeid adelt' en `werk boven inkomen' kan worden bekritiseerd op grond van het feit dat vele andere activiteiten dezelfde eigenschappen vertonen, maar waarbij het onjuist zou zijn ieder tot die activiteiten te verplichten.

Het neutrale arbeidsethos maakt geen gebruik van vermeende intrinsieke waarden

[23] Voor dit onderscheid zie ook Heij *et al*. (1993).

verbonden aan betaalde arbeid. Het respecteert dat sommigen verkiezen geen betaalde arbeid te verrichten. Maar zij stellen wel dat diegenen de gevolgen moeten dragen van hun vrijwillige keuzen: wie niet werkt, zal niet eten. Iemand die niet kàn werken, moet niettemin eten maar dit is binnen de neutrale visie geen probleem omdat het hier geen *vrijwilige* keuze betreft om niet te werken. Zo bezien is voorwaardelijke sociale zekerheid verenigbaar met een plicht tot arbeid (de plicht tot solliciteren en tot om-, her- en bijscholing). Het is ook legitiem om de uitkering te korten als de ontvanger niet bereid is om aan de voorwaarden van de uitkering te voldoen, of om het huidige stelsel om te vormen tot een 'work- and learnfare' stelsel. Het stelsel van sociale zekerheid is dan gebaseerd op een mix van humaniteit en verlicht eigenbelang. De werkenden betalen premies hetzij om degenen die niet kunnen werken of geen werk kunnen vinden in hun levensonderhoud te voorzien, hetzij om zichzelf te verzekeren tegen inkomensverlies bij ouderdom, ziekte en werkloosheid. Kortom, de neutrale visie op arbeid vereist vanuit haar opvatting van rechtvaardigheid een streng voorwaardelijk stelsel en wijst een onvoorwaardelijk stelsel zoals het BI af.

Eén manier om deze uitkomst te omzeilen is door de enge visie op arbeid impliciet in het neutrale arbeidsethos te bekritiseren. Niet alle arbeid is betaalde arbeid, sterker nog, het aantal uren dat aan onbetaalde arbeid wordt besteed is groter dan aan betaalde arbeid. Het is eveneens genoegzaam bekend dat betaalde en onbetaalde arbeid niet gelijk verdeeld is tussen mannen en vrouwen. Het grote voordeel van een BI is dan dat het geïnterpreteerd kan worden als een impliciete beloning (en dus ook een soort maatschappelijke erkenning) voor onbetaalde arbeid zoals huishoudelijke activiteiten en zorg voor anderen. Bovendien is het onwenselijk dat deze activiteiten worden omgevormd in het `format' van betaalde arbeid met contracten en vaste werktijden.

Om verschillende redenen denk ik dat deze argumentatie niet standhoudt als men de conclusies wil aanvechten die volgen uit de neutrale visie. Laten we voor het gemak alle onbetaalde arbeid verdelen in drie categorieën: huishoudelijke arbeid, zorg voor anderen en vrijwilligerswerk. Het is logisch dat huishoudelijke arbeid onbetaald is want de beloning voor die arbeid volgt onmiddellijk: schone kleren, een schoon huis, een maaltijd. Dergelijke arbeid wordt alleen betaald als het produkt van die arbeid aan een ander huishouden toevalt. Iemand die het huishouden doet bij anderen wordt gewoonlijk wel voor deze diensten betaald. Hoe binnen een huishouden de taken worden verdeeld is uiteindelijk een interne kwestie. De tweede categorie, de zorg voor kinderen of ouders, is weliswaar een dienst bewezen aan anderen, maar het zou vreemd zijn hen te vragen daarvoor te betalen. Het is ook onredelijk daarom maar de maatschappij als geheel daarvoor te laten betalen (dit is wat de interpretatie van het BI als een soort impliciet loon suggereert). Als goede zorg voor kinderen voor de maatschappij positieve externe effecten heeft, of als het onrechtvaardig wordt bevonden dat de keuze voor kinderen afhangt van het gezinsinkomen, dan leidt dit tot het instellen van betaald ouderschapsverlof en een hogere kinderbijslag, maar niet tot een BI. Tenslotte, zelfs als de neutrale visie eenzijdig betaalde arbeid benadrukt ten koste van de waarde van onbetaald vrijwilligerswerk, dan leidt dit niet per se tot een argument voor het BI maar tot een minder streng beleid t.a.v. vrijstellingen voor uitkeringsgerechtigden om betaalde arbeid te zoeken in geval zij vrijwiligerswerk verrichten. De neutrale visie met de leus `wie niet werkt, zal niet eten' kan dus niet worden bekritiseerd vanwege de enge definitie van arbeid (alleen betaalde arbeid) die wordt gehanteerd.

4. Basisinkomen, arbeidsethos en compenserende rechtvaardigheid

Het is daarom raadzaam een andere strategie te volgen om het conflict tussen BI en de neutrale visie te nuanceren. De stelling die ik wil voorleggen is dat de houdbaarheid van `werk is een plicht' of `wie niet werkt, zal niet eten' steunt op de bewering dat (betaalde) arbeid een *offer* is. Als arbeid een offer is, dan is het arbeidsinkomen de compensatie of beloning voor dit offer (bijvoorbeeld voor het opgeven van vrije tijd). Waarom zou persoon A een deel van zijn arbeidsinkomen (via belasting) afstaan aan persoon B die even getalenteerd is als A om dat werk te doen maar dit niet wil vanwege het offer verbonden aan die arbeid? De solidariteit van A is alleen gewaarborgd als A weet dat B onvrijwillig van die arbeid verstoken is. Een logische oplossing bij onvrijwillige werkloosheid van B zou dan een herverdeling van arbeid zijn, zodat A en B het werk delen. Echter, dit instrument kan maar beperkt toegepast worden omdat vele banen ondeelbaar zijn, werklozen niet altijd `even goed' dit werk kunnen doen en vanwege grenzen die er zijn aan de flexibiliteit van organisaties.

Het voorwaardelijke stelsel, met een plicht tot arbeid zoals we dat nu kennen, kampt met het volgende probleem. Velen die werken zien hun werk niet als een volledig offer. Arbeid is niet altijd *labeur*. Velen werken vanwege de intrinsieke waarden die ermee zijn verbonden. Zelfs als ze niet de arbeid om de arbeid waarderen, is het loon meestal ruim voldoende om het offer te compenseren. Veel onvrijwillig werklozen zien eveneens het verrichten van arbeid niet als offer maar als een voorrecht vanwege de daarmee verbonden intrinsieke waarden en het hogere inkomen. Met welk moreel recht kunnen zij voor wie arbeid geen offer is of voor wie de beloning dit offer ruimschoots compenseert, eisen dat werklozen aangeboden werk accepteren op straffe van een korting van de uitkering?[24] De enigen die hier echt recht van spreken hebben zijn degenen voor wie betaalde arbeid echt een offer is. Niet de vrijwillig werkenden, maar de onvrijwillig werkenden (groep C in schema 1) hebben reden te klagen dat gezonde mensen verkiezen vrijwillig werkloos te zijn met een uitkering of een BI. Alleen deze groep van onvrijwillig werkenden verkeren in de morele positie om te eisen dat aan de uitkomst van het neutrale arbeidsethos recht wordt gedaan.

Nu kan gelukkig vrij gemakkelijk worden aangetoond dat een BI de positie van deze groep onvrijwillig werkenden zal verbeteren. De leden van deze groep (C) hebben ofwel een baan met een lage intrinsieke waarde en/of een loon dat het offer niet compenseert. Eén van de gevolgen van de invoering van een BI is dat relatief onaantrekkelijk werk beter zal moeten worden betaald dan nu het geval is. Werklozen zijn nu vanwege de plicht geschikte en beschikbare arbeid (op straffe van een korting op de uitkering) te accepteren gedwongen deze banen tegen de geboden beloning aan te nemen. Werkgevers zijn niet verplicht werknemers te compenseren voor onaangenaam of eentonig werk, want zij weten dat de werklozen min of meer

[24] De meest voor de handligggende reactie op deze vraag is dat men zich beroept op 'self-ownership'. Echter, een strenge notie van 'self-ownership' maakt elke opgelegde vorm van sociale zekerheid onmogelijk (zie Cohen (1995) voor een uitgebreide discussie), terwijl een afgezwakt 'self-ownership' geenzins in strijd is met een BI (van Parijs (1995)).

gedwongen zijn dit werk te accepteren. Onder een BI echter is de onderhandelingspositie van deze werknemers tegenover potentiële werkgevers veel sterker. Zij hebben al het BI en zij zullen het werk dan ook alleen accepteren als het loon opweegt tegen het offer dat met dit werk gepaard gaat. Met andere woorden, onder het huidige regime is er bij grote werkloosheid geen mechanisme werkzaam dat zorgt draagt voor compenserende rechtvaardigheid, terwijl onder het BI het evenwichtsniveau van de lonen op dit segment van de arbeidsmarkt voor een belangrijk deel bepaald zal worden door de benodigde compensatie in de vorm van loon. Bovendien zullen de lagere inkomens er netto op vooruitgaan en de hogere inkomens er netto op achteruitgaan bij een BI. De eerste groep is namelijk netto een ontvanger (zij betalen minder aan belasting dan dat ze aan BI ontvangen), terwijl de groep van mensen met hoge inkomens en goede aantrekkelijke banen netto betalers zijn. Bezien vanuit het neutrale arbeidsethos, opgevat als de zienswijze dat voorzover arbeid een offer is, dit in de vorm van inkomen moet worden gecompenseerd, is dit juist.

Niettemin kunnen werknemers met een hoog inkomen en een aantrekkelijke baan toch bezwaar maken: uit het feit dat de één zijn werk leuk vindt en veel verdient en de ander zijn werk niet leuk vindt en weinig verdient volgt niet dat het dan geoorloofd is een deel van het inkomen van de eerste over te hevelen naar de laatste. Dit geldt alleen als men zou willen dat geldelijke beloningen gebrachte offers weerspiegelen. Hoeveel ieder verdient, en hoe bevredigend het werk voor een ieder is, is een private zaak.

Deze zienswijze is echter problematisch als in een situatie van grote werkloosheid het gevaar bestaat dat de voorwaarden die nodig zijn voor compenserende rechtvaardigheid niet meer gelden. In een situatie van werkloosheid speelt het stelsel van sociale zekerheid een grote rol ten aanzien van de mate waarin op de markt sprake zal zijn van compenserende rechtvaardigheid: "The higher the level of liquid assets of the unemployed and the stronger the system of unemployment insurance or other forms of income maintenance, the weaker the tendency for the unemployed to take disagreeable jobs at low wages. However, it should still be true that compensating differentials will be best observed in periods of full employment" (Rees, 1975, 339). In een situatie van volledige werkgelegenheid hoeven we ons niet veel zorgen te maken over compenserende rechtvaardigheid, omdat iedereen die ontevreden is met de huidige baan kan overstappen naar een andere baan waarbij alle banen tegen marktruimende lonen worden beloond. In een situatie van grote werkloosheid daarentegen staan het streven naar afwezigheid van parasitisme en oneigenlijk gebruik van uitkeringen enerzijds en het streven naar compenserende rechtvaardigheid anderzijds op gespannen voet met elkaar. Immers, hoe strenger de voorwaarden voor het ontvangen van een uitkering om oneigenlijk gebruik en daarmee parasitisme te bestrijden (bijvoorbeeld de plicht tot het accepteren van aangeboden werk op straffe van korting van de uitkering), hoe slechter de onderhandelingspositie van werklozen die meestal toch al moeten opereren op segmenten van de arbeidsmarkt met een groot aanbodoverschot. Een hervorming van de huidige sociale zekerheid in de richting van strenge 'workfare' zal niet alleen de positie van werklozen verslechteren, maar onbedoeld ook de positie van laagbetaald werkenden. Immers, niet alleen zal het arbeidsaanbod toenemen als meer uitkeringsgerechtigden geprikkeld worden aangeboden werk te accepteren, maar tevens kunnen werkgevers lagere lonen gaan betalen omdat zij weten dat het alternatief van de werknemers minder aantrekkelijk is geworden.

Beschouwen we nu opnieuw de gelijk getalenteerde personen A en B, waarbij A een sterk arbeidsethos heeft en B werkschuw is. Als zij beiden een BI ontvangen en beide even geschikt zijn voor een baan, dan zal persoon A vanwege zijn grotere voorkeur voor arbeid de baan accepteren. Kunnen we hieruit concluderen dat hoe sterker het arbeidsethos van de ene groep, hoe meer op deze groep wordt geparasiteerd door degenen met een laag arbeidsethos? Het antwoord is bevestigend als:
1. iedereen een gelijk *verhandelbaar* recht op arbeid heeft en
2. er schaarste aan banen is.
Deze situatie is recentelijk uitgewerkt door Hamminga.[25] Het voorbeeld dat hij hanteert betreft een land met een potentiële beroepsbevolking van 5 miljoen mensen en 4 miljoen banen. De overheid geeft ieder nu 4 Arbeidsrechten, maar om een baan te bezetten moeten er 5 worden ingeleverd. Degenen die willen werken moeten dus een Arbeidsrecht-certificaat erbij kopen. In totaal zijn er 20 miljoen Arbeidsrechten in omloop gebracht en er zijn er even zoveel nodig om de 4 miljoen banen te bezetten. De 1 miljoen mensen die verkiezen werkloos te blijven, hetzij vanwege hun hoge voorkeur voor vrije tijd, hetzij vanwege hun lage verdiencapaciteit, zullen hun 4 miljoen Arbeidsrechten verkopen aan de hoogst biedenden. Hun arbeidsloze inkomen (hun basisinkomen, zogezegd) is dan 4 maal de marktprijs van een certificaat. Natuurlijk zal deze uniforme prijs grotendeels afhangen van het gemiddelde arbeidsethos onder de werkzame beroepsbevolking. Hoe hoger de gemiddelde arbeidsvoorkeur, hoe hoger de prijs van een Arbeidsrecht-certificaat zal zijn en dus des te hoger het inkomen van degenen die van hun verhandelbaar recht op arbeid afzien. Onder die voorwaarden is het dus inderdaad zo dat mensen met een hoge arbeidsvoorkeur moeten betalen voor hen met een lage arbeidsvoorkeur.

Een BI-stelsel is echter niet hetzelfde als het Arbeidsrechten-stelsel van Hamminga. De rechtvaardiging van het BI steunt niet op het principe van een gelijk (en verhandelbaar) recht op arbeid. De meeste rechtvaardigingen van het BI pogen aan te tonen dat een BI-stelsel in vergelijking met andere stelsels van sociale zekerheid het meest in het voordeel is van de minstbedeelden in de samenleving (Rawlsiaanse rechtvaardigheid).[26]

Voorstanders kunnen de bewering dat een BI leidt tot exploitatie van werkwilligen door werkschuwen pareren door te stellen dat de *individuele* arbeidsvoorkeur een *private* zaak is. Het is een preferentie naast andere preferenties, zoals bijvoorbeeld een voorkeur voor een hoge levensstandaard. Er is geen *a priori* claim dat de institutionele ordening zodanig moet zijn dat juist aan deze preferenties zoveel mogelijk tegemoet wordt gekomen (ten koste van andere preferenties die dan moeilijker te realiseren zijn). Niettemin, de *gemiddelde* arbeidsvoorkeur is wel een relevante variabele voor elk systeem van sociale zekerheid, want sociale zekerheid verstrekt aan niet-werkenden wordt uiteindelijk altijd gefinancierd door de bijdragen van hen die werken.[27] Als de analyse hierboven correct is, met name dat de stelling dat `wie niet werkt, zal

[25] Zie Hamminga (1988) en de referenties genoemd bij schema 1.

[26] Zie van der Veen (1991) en de Beer (1993). Voor een rechtvaardiging van het basisinkomen dat wel gebruik maakt van een gelijk en verhandelbaar recht op arbeid, zie van Parijs (1995).

[27] Als door het BI de gemiddelde arbeidsvoorkeur sterk zou dalen, dan zou dit inderdaad

niet eten' steunt op de zienswijze dat arbeid een offer is, dan is het bezwaar van uitbuiten van werkwilligen door werkschuwen op zijn minst twijfelachtig. Voorstanders van een BI dienen dan nog wel aan te tonen dat het zal leiden tot een meer rechtvaardige en faire verdeling van offers en beloningen, bijvoorbeeld doordat de onvrijwillige werkloosheid met een BI afneemt. In ieder geval zal vanwege de onvoorwaardelijkheid van het BI niemand een baan accepteren met een negatieve `rent', waarbij de beloning niet het offer van het werk compenseert. Tevens zullen de arbeidsomstandigheden en de beloningen voor relatief onaantrekkelijk werk verbeteren. Tenslotte zal vanwege het nivellerende effect van het BI op de inkomensverdeling een deel van de positieve `rents' van hen die een aantrekkelijke baan hebben met een hoog salaris worden afgeroomd.

5. Conclusie

Hoewel de verzorgingsstaat door velen wordt beschouwd als een grote verworvenheid is er tevens overeenstemming over een aantal nadelige effecten verbonden met die verzorgingsstaat. Met name het onvermogen om volledige werkgelegenheid te herstellen en de moeilijkheid werkloosheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt te verminderen heeft economen geïnspireerd diverse beleidsaanbevelingen te doen. Al deze beleidsaanbevelingen en maatregelen nemen de huidige institutionele ordening (inclusief de arrangementen van de verzorgingsstaat) als gegeven. De invoering van een BI zou breken met deze traditie en een breuk betekenen met het huidige, Beveridge-geïnspireerde, stelsel. De noties van zelfredzaamheid, reciprociteit en de eis 'wie niet werkt, zal niet eten' die hier naar voren zijn gebracht staan op gespannen voet met het idee van een BI. Het valt niet te ontkennen dat de *noodzaak* tot zelfredzaamheid wegvalt zodra aan iedereen een substantieel BI wordt uitgekeerd. Dit betekent echter niet noodzakelijk dat meer mensen zich hierdoor op een wijze gaan gedragen die hun (mate van) zelfredzaamheid vermindert, zeker niet als de mogelijkheden en prikkels tot zelfredzaamheid toenemen omdat het BI kan fungeren als een niet-stigmatiserende subsidie voor laagproductieven. Dit komt grotendeels doordat een BI-stelsel twee nadelen verbonden aan de huidige sociale zekerheid, de armoedeval en de relatief hoge bruto minimumlonen, wegneemt. Het valt evenmin te ontkennen dat met een BI de overheid moet afzien van de voorwaarden die nu worden gesteld aan het ontvangen van een uitkering tot aan het sociaal minimum. Er is dan ook geen enkele garantie dat alle ontvangers van het BI deze gift van de samenleving zullen beantwoorden met een tegengift. Ook hier geldt dat wat bij het huidige stelsel gepoogd wordt te worden afgedwongen (zelfredzaamheid, wederkerigheid) wordt vervangen door vrijwilligheid. Met betrekking tot het neutrale arbeidsethos, opgevat als de stelling dat arbeid een offer is dat gecompenseerd moet worden, kunnen er twee redenen aangevoerd worden voor het BI. Ten eerste kan het openlaten van de mogelijkheid tot parasitisme gezien worden als de prijs die moet worden betaald om te komen tot compenserende rechtvaardigheid op segmenten van de arbeidsmarkt waar grote werkloosheid is. Ten tweede is het niet onwaarschijnlijk dat het BI in het voordeel zal werken van laagbetaalden en al degenen die nu onvrijwillig aan het werk zijn, dat wil zeggen voor hen voor wie de aard van

---

een zwaarwegend tegenargument voor het BI betekenen.

het werk en de geldelijke beloning het offer dat wordt gebracht niet compenseert.

LITERATUUR

Beer, P. de, 1993, *Het verdiende inkomen*, Wiardi Beckman Stichting, Houten, Bohn Stafleu Van Loghum

Beer, P. de, 1995, 'Sociaal-economische mythen en het draagvlak voor een basisinkomen', in: van der Veen en Pels (1995)

Cohen, G.A., 1995, *Self-ownership, Freedom, and Equality*, Cambridge, Cambridge University Press.

Elster, J., 1986, 'Comment on Van der Veen and Van Parijs', *Theory and Society* 15, 709-722

Goodin, R.E., 1988, *Reasons for Welfare: The Political Theory of the Welfare State*, New Jersey, Princeton University Press

K. Groeneveld, P.B. Cliteur, R. Hansma, A.A.M. Kinneging en G.A. van der List, 1995, *Tussen vrijblijvendheid en paternalisme: Bespiegelingen over communitarisme, liberalisme en individualisering*, Werkgroep Prof.Mr. B.M. Teldersstichting, s'Gravenhage

Groot, L.F.M., 1997, 'An Alternative Route to a Basic Income: The Transition from Conditional to Unconditional Social Security', *De Economist*, 145, no. 2, 203-227

Hamminga, B., 1983, 'Opstaan voor iemand misstaat niemand', *Maandschrift Economie* 47, 395-405

Hamminga, B., 1995, 'Demoralizing the Labour Market: Could Jobs be like Cars and Concerts?', *The Journal of Political Philosophy* 3, 23-35

Hamminga, B., 1988, 'Arbeid en moraal in de spiegel van een utopie', in: Goddijn, W. et al. (red.), *Aftellen tot 2000: Verkenningen van de nabije toekomst*, Tilburg, Tilburg University Press, 4-25

Heij, J.J. et al., 1993, *Basisinkomen in drievoud*, Amsterdam: Het Spinhuis

Jansweijer, R.M.A., 1997, *Basisinkomen: vier variaties op een thema*, Achtergrondstudie bij het advies Werkeloos Toezien?, s'Gravenhage, RMO

Levine, A., 1995, 'Fairness to Idleness: Is There a Right Not to Work?', *Economics and Philosophy*, 11, 255-274

Nozick, R., 1974, *Anarchy, State, and Utopia*, Oxford, Basil Blackwell

Plant, R., 1993, 'Free Lunches Don't Nourish: Reflections on Entitlements and Citizenship', in: Drover and Kerans, *New Approaches to Welfare Theory*, Edward Elgar, Aldershot

Rees, A., 1975, 'Compensating Wage Differentials', in: A.S. Skinner and T. Wilson (eds.), *Essays on Adam Smith*, Oxford, Clarendon, 336-349

SCP, 1996, *Sociaal en cultureel rapport 1996*, Rijswijk

Snower, D.J., 1994, 'Converting Unemployment Benefits into Employment Subsidies', *American Economic Review*, 65-70

Stuurman, S., 1995, 'De parasieten en de produktieve deugd. De veranderende betekenis van arbeid in de moderne tijd', in: van der Veen en Pels (1995)

Van Parijs, Ph., 1987, *Basic Income, Employment Subsidies and the Right to Work*, mimeo, Louvain-la-Neuve

van Parijs, Ph., 1995, *Real Freedom for All. What (if anything) Can Justify Capitalism?*, Oxford,

Clarendon Press
Van Parijs, Ph., 1995a, 'De solidariteit voorbij: Over de ethische transformatie van de verzorgingsstaat', in: Van der Veen en Pels (1995), 53-78
Van der Veen, R.J., 1991, *Between Exploitation and Communism: Explorations in the Marxian Theory of Justice and Freedom*, Groningen, Wolters Noordhoff
Van der Veen, R.J. en D. Pels, 1995, *Het basisinkomen. Sluitstuk van de verzorgingsstaat?*, Amsterdam, Van Gennep